

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

ТЕКСТИ ЛЕКЦІЙ

з навчальної дисципліни «Цивільний процес» обов'язкового компоненту
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

«Право (поліцейські)»

за темами:

1. Поняття, система, принципи та джерела цивільного процесуального права. Цивільне судочинство.
2. Цивільні процесуальні правовідносини.
3. Учасники цивільного процесу.
4. Докази та доказування у цивільному процесі.
5. Цивільно-процесуальні строки. Санкції та судові витрати.
6. Пред'явлення позову. Відкриття провадження у справі.
7. Проведення у справі досудового розгляду.
8. Судовий розгляд цивільних справ. Судові рішення.
9. Наказне провадження. Окреме провадження.
10. Апеляційне провадження. Касаційне провадження. Перегляд судових рішень.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Навчально-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
Протокол від 31.08.2023 №12

СХВАЛЕНО

Вченою радою навчально-
наукового інституту/факультету
Протокол від 30.08.2023 №12

Розглянуто на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету
підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції.
Протокол від 29.08.2023 № 29

РОЗРОБНИК:

1. Викладач кафедри цивільного права та процесу, Марина
ЛОГІНОВА.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

1. Завідувач кафедри цивільного, трудового та господарського права
юридичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся
Гончара, доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, доцент Ігор
АЛЕКСЄЄНКО

2. Керівник Адвокатського бюро «Хрипунова Дениса Григоровича»
Денис ХРИПУНОВ

**ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА, ПРИНЦИПИ ТА ДЖЕРЕЛА
ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА.
ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

2 години

1. Поняття, предмет, система, джерела цивільного процесуального права
2. Норми цивільного процесуального права, їх класифікація. Дія норм цивільного процесуального права в часі, просторі, за колом осіб
3. Цивільне судочинство, його провадження і стадії
4. Поняття та система принципів цивільного процесу, їх класифікація. Принципи, закріплені Конституцією України. Принципи, закріплені законодавством про судочинство.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> . (Дата звернення 26.08.2023)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (Дата звернення 26.08.2023).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (Дата звернення 26.08.2023).
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (Дата звернення 26.08.2023).
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (Дата звернення 26.08.2023).
6. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення 26.08.2023).
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>. (Дата звернення 26.08.2023).

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

розкриття основних положень цивільного процесу як однієї з профільюючих дисциплін, предметом вивчення якої є норми права, що визначають порядок розгляду і вирішення цивільних справ, регулюють діяльність суду та інших суб'єктів процесуальної діяльності з метою захисту суб'єктивних прав і охоронюваних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також засвоєння здобувачами вищої освіти норм та інститутів цивільного процесуального права, які регулюють законодавчо закріплений порядок

здійснення правосуддя в цивільних справах по спорах, що виникають з цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних та інших правовідносин, а також у справах наказного та окремого провадження.

Важливим є набуття навичок щодо користування відповідними нормативними актами, вмінь вирішувати конкретні практичні питання, пов'язані з застосуванням норм цивільного процесуального права з врахуванням змін у поточному законодавстві, складати найбільш важливі процесуальні документи.

ВСТУП

При вивченні навчальної дисципліни будуть розглянуті основні теоретичні проблеми науки цивільного процесуального права, положення чинного законодавства і практики його застосування відповідно до Конституції України, чинного Цивільного процесуального кодексу України, Законів України, керівних постанов Пленуму Верховного Суду України. При вивченні курсу враховуються новітні досягнення вітчизняної цивільно-процесуальної науки, розробки відомих українських вчених В.В.Комарова, Д.Д.Луспеніка, В.І.Тертишнікова, П.І.Шевчука, М.Й.Штефана та ін.

Найважливіші проблеми, базові норми та інститути цивільного процесуального права, порядок здійснення правосуддя в цивільних справах, спрямований на реалізацію конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, прав та інтересів підприємств, установ, організацій, держави та суспільства - всі ці питання концептуально висвітлюються в лекціях.

Вивчаючи дану тему курсу, ми розглянемо основоположні питання курсу, а саме: поняття, предмет і систему цивільного процесуального права; поняття цивільного судочинства, його провадження і стадії.

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Кожній особі гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України).

Спосіб захисту права – категорія матеріального права. Цивільним кодексом України (далі ЦКУ) передбачено такі способи захисту цивільних прав: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміну правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення органів державної влади і місцевого самоврядування (ст.16 ЦКУ).

Застосування визначених у законі способів захисту права, тобто визначених примусових заходів до порушника права, здійснюється різними формами захисту права.

Форма захисту права – категорія процесуального характеру. Під формою захисту права слід розуміти визначену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, тобто встановленню фактичних обставин, застосуванню норм права, визначення способу захисту права, ухвалення та виконання рішення.

Чинне законодавство України передбачає *судовий, адміністративний, громадський, нотаріальний* процесуальні порядки (форми захисту права) і визначає органи, які здійснюють захист – суди загальної юрисдикції, нотаріат.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами.

До системи судів загальної юрисдикції стаття 125 Конституції України відносить Верховний Суд України, вищі судові органи спеціалізованих судів, апеляційні і місцеві суди. Діяльність судів загальної юрисдикції врегульована Конституцією України, Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, галузевим законодавством.

Одним із способів здійснення захисту прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб є розгляд та вирішення справ у цивільному процесі.

Цивільний процес – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.

У цивільному процесі справи розглядаються в порядку *позовного, наказного та окремого провадження*.

Отже, *цивільний процес* охоплює процесуальні дії суду, сторін, інших учасників процесу, їх процесуальні права й обов’язки.

Діяльність учасників цивільного процесу здійснюється в установленому законом порядку та у визначеній формі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що цивільне процесуальне право – це система правових норм, що регулюють діяльність суду та інших учасників процесу, що виникають при розгляді спорів з цивільних справ.

Предметом цивільного-процесуального права є діяльність суду при здійсненні правосуддя, а саме розгляд та вирішення цивільних спорів, що виникають між фізичними, юридичними особами та іншими учасниками правових відносин.

Виходячи із змісту методу цивільного процесуального права, можна зазначити, що метод характеризується як імперативно-диспозитивний.

Система цивільного процесуального права визначається наявністю норм та інститутів, що обумовлена предметом правового регулювання.

Система поділяється на дві частини: загальну та особливу. Загальна частина встановлює норми та інститути, що мають безпосереднє значення для всього цивільного судочинства, а саме: завдання, принципи, стадії цивільного процесу, правовий статус учасників цивільного процесу тощо. Особлива частина встановлює процесуальний порядок розгляду справи різними інстанціями за стадіями судового процесу.

Джерела цивільного процесуального права – це вираз державної волі, що має прояв у нормах чинного законодавства, яке регулює цивільні процесуальні відносини.

II. ПИТАННЯ НОРМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ. ДІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В ЧАСІ, ПРОСТОРІ, ЗА КОЛОМ ОСІБ

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україна загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах. Вони визначаються системою процесуальних дій, виконуваних суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, та системою їх процесуальних прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується визначеними законодавством цивільними процесуальними засобами (гарантіями). Норми цивільного процесуального права визначають весь хід судового процесу, встановлюють для кожного суб'єкта цивільних процесуальних відносин міру належного і можливого поведіння.

Норми цивільного процесуального права *класифікуються*: за змістом; за сферою застосування; за методом впливу на поведінку правомочних осіб.

Норми цивільного процесуального права діють в часі, просторі, за колом осіб. За загальним правилом прийнятий закон не має зворотної сили, якщо з цього приводу в ньому відсутнє спеціальне застереження.

Усі норми цивільного процесуального права незалежно від джерела їх вираження взаємозалежні між собою і створюють логічну *систему цивільного процесуального права*, що відображає специфіку цивільних процесуальних відносин як багатосуб'єктних відносин, що виникають для захисту різноманітних суб'єктивних прав та інтересів. Ця система об'єднує *норми загального, окремого, спеціального і конкретизуючого значення.*

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Оскільки цивільний процес – це рух (перехід) справи від однієї стадії до іншої, процесуальні норми об'єднані у великі групи: провадження в судах першої інстанції (позовне, наказне, окреме), апеляційне, касаційне провадження тощо.

Специфіку кожного виду судочинства відображають окремі норми, їх комплекси.

Цивільне процесуальне право у своїй системі містить групи правових норм, які називаються *інститутами*: інститути підсудності, позову, осіб, які

беруть участь у справі, інститут доказування тощо. Інститут – це сукупність процесуальних норм загального, спеціального і конкретизуючого характеру, розташованих іноді в різних джерелах процесуального права, але регулюючих всі стадії процесу і види судочинства; це одна група процесуальних відносин, що відрізняється своїм предметом регулювання.

Окреме місце у системі цивільного процесуального права займають норми виконавчого провадження, яке регулюється Законом України “Про виконавче провадження”.

ІІІ. ПИТАННЯ

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО, ЙОГО ПРОВАДЖЕННЯ І СТАДІЇ

Цивільне судочинство – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов’язаних цивільних прав та обов’язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб’єктами – судом і учасниками процесу.

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК).

ЦПК поділяє всі цивільні справи, що підлягають провадженню в судах, на три види: 1) справи позовного провадження; 2) справи наказного провадження; 3) справи окремого провадження (розділи II, III та IV ЦПК). Законодавство про цивільне судочинство встановлює єдиний порядок розгляду цивільних справ, об’єднаних за матеріальними ознаками на визначені види.

Вид цивільного судочинства – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом, процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ.

Діяльність суду із розгляду і вирішення справ розвивається у визначеній послідовності – за стадіями.

Стадією цивільного процесу називається сукупність процесуальних дій, спрямованих на реалізацію певної мети: прийняття заяв, підготовку справи до судового розгляду, судовий розгляд і т. д.

У науці цивільного процесуального права виділяють три, п’ять, сім, вісім стадій судочинства. Відповідно до ЦПК, визначаються 7 стадій.

Кожне провадження, разом з тим, складається з *трьох фаз (підстадій)*, які послідовно змінюють одна одну: 1) відкриття провадження у справі; 2) підготовки справи до судового розгляду; 3) вирішення справи по суті.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Питання числа проваджень і стадій цивільного процесу і їх співвідношення залишається проблемним. Важливо, на нашу думку, при цьому визначити два аспекти, умовно називаючи їх як статичний і динамічний:

1) кожне окремо взяте провадження складається з трьох стадій (чи фаз): порушення судочинства, підготовки справи до судового розгляду, вирішення справи по суті;

2) рух справи від її відкриття за заявою заінтересованої особи до звернення судового рішення до виконання відбувається стадійно, і в такому русі доцільно визначати його “кроки” – стадії, як запропоновано, вісім стадій.

IV. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ. ПРИНЦИПИ ЗАКРІПЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ. ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО СУДОЧИНСТВО

Принципи (латинське слово *principium* – основа, начало, засади) – це керівні ідеї, положення, провідні засади, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Роль і значення принципів права визначається їх природою: вони у концентрованому вигляді виражають сутність і зміст права, тому мають значення керівних положень під час здійснення державою правотворчої, правозастосовчої діяльності.

Принципи права є елементами структури галузі права.

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками: 1) принцип включає (виражає) певну ідею (погляд), яка складає його зміст; 2) така ідея має бути закріплена в нормі цивільного процесуального права; 3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості; 4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу; 5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом; 6) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

Значення принципів цивільного процесуального права полягає в тому, що в них відображені суть, загальна спрямованість, характерні демократичні риси і суспільний характер цієї галузі права та його інститутів.

Наука цивільного процесуального права покликана встановити всі принципи системи, розкрити їх зміст, роль і значення у функціонуванні цивільного судочинства, повноту їх законодавчого відтворення і тенденції подальшого розвитку. В юридичній літературі прослідковується *п'ять основних підходів до класифікації принципів цивільного процесуального права*: за формою нормативного закріплення; за роллю в регулюванні процесуально-правового становища суб'єктів правовідносин; за предметом правового регулювання; за значимістю; за змістом і дією в системі права.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши основні поняття та значення принципів цивільного процесу, з'ясували ознаки та значення принципів.

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками:

1. принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;
2. така ідея завжди прямо чи опосередковано повинна бути закріплена в нормативно правових актах;
3. принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості;
4. принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;
5. принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
6. принципи характеризуються значною стійкістю та стабільністю;
7. принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;
8. принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, предмет, систему, джерела цивільного процесуального права, стадії цивільного судочинства та норми ЦПП.

Цивільний процес – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.

Цивільне процесуальне право – це сукупність і система правових процесуальних норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у цивільних справах судами загальної юрисдикції.

Під предметом цивільного процесуального права розуміють процесуальний порядок провадження в цивільних справах, який визначається:

- а) системою процесуальних дій, які виконуються судом і учасниками процесу, змістом, формою, умовами виконання процесуальних дій;
- б) системою цивільних процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які зумовлюють зміст цивільних процесуальних дій;
- в) гарантіями реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків.

Джерелами цивільного процесуального права є законодавчі акти, міжнародні договори за участю України, інші нормативно-правові акти, у яких містяться цивільні процесуальні норми, які так чи інакше регулюють цивільне судочинство.

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україною загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками:

- 1) принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;
- 2) така ідея завжди прямо чи опосередковано повинна бути закріплена в нормативно правових актах;
- 3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості;
- 4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;
- 5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
- 6) принципи характеризуються значною стійкістю та стабільністю;
- 7) принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;
- 8) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільне процесуальне право, цивільний процес, форма захисту права, цивільна процесуальна форма, норми цивільного процесуального права, предмет цивільного процесуального права, предмет цивільного процесу, імперативний і диспозитивний методи цивільного процесуального права, джерела, провадження та стадії цивільного процесу.

Також повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: принципи цивільного процесуального права; система принципів; принципи цивільного процесуального права, закріплені Конституцією України; загальноправові принципи; міжгалузеві принципи; галузеві принципи.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття, значення принципів цивільного процесуального права;
- класифікацію принципів цивільного процесуального права.
- поняття, методи, завдання цивільного процесуального права;
- систему, джерела цивільного процесуального права;
- стадії цивільного судочинства.

Вміти:

- класифікувати принципи цивільного процесу,
- застосовувати принципи в цивільному процесі, під час розгляду судами цивільних справ.
- визначати стадії цивільного процесу;
- класифікувати чинне законодавство,
- розпізнавати види методів в цивільно-процесуальних правовідносинах.

ТЕМА № 2. ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин.
2. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.
3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин: суб'єкти, об'єкт, зміст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханик-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

формування знань у здобувачів вищої освіти щодо порядку і підстав виникнення цивільних процесуальних правовідносин, а також розгляд та вивчення основних положень цивільних процесуальних правовідносин, їх складових елементів, тобто суб'єктного складу. Правового положення основних учасників цивільного процесу, таких як суд, позивач, відповідач та інших. Розкриття особливостей цивільних процесуальних правовідносин, підстав їх виникнення та припинення.

ВСТУП

Цивільні процесуальні правовідносини розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, виступають процесуальним засобом судового захисту цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, державних і громадських інтересів. Вони обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

Проблема цивільних процесуальних правовідносин виявляє своє важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки правильне визначення правовідношення у цивільній справі обумовлює її успішний розгляд і ухвалення справедливого рішення у справі.

І. ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Об'єктивною основою цивільних процесуальних правовідносин виступають матеріальні правовідносини, а саме необхідність захисту в порядку, встановленому законом, порушених або оспорюваних суб'єктивних прав та інтересів особи у сфері цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних правовідносин.

Цивільні процесуальні правовідносини *виникають і розвиваються на диспозитивній основі* внаслідок вольових дій осіб, які звертаються до суду із заявою за захистом свого права чи охоронюваного законом інтересу, або виникають на публічній основі, коли на захист прав та інтересів осіб або державних чи суспільних інтересів у суді відкрито провадження в цивільній справі за заявою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Процесуальні дії зазначених органів та осіб, після подання заяви до суду будуть юридичними фактами, які спричиняють виникнення цивільних процесуальних правовідносин не тільки між такими особами і судом, а й між судом і особами, на захист прав яких була порушена цивільна справа в суді.

При розгляді і вирішенні цивільних справ між судом та іншими учасниками цивільного процесу виникають суспільні відносини. Ці відносини врегульовані нормами цивільного процесуального права і є цивільними процесуальними правовідносинами. Отже, *цивільні процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного процесуального права*. Цивільні процесуальні правовідносини існують лише у формі правових відносин.

Цивільні процесуальні правовідносини – це різновидність правовідносин, які виникають в процесі цивільного судочинства на основі норм цивільного процесуального права лише між двома суб'єктами – судом, який розглядає справу, і будь-яким іншим учасником процесу (суд – позивач; суд – відповідач; суд – свідок тощо).

Цивільні процесуальні правовідносини не можуть складатися між учасниками процесу поза судом. Це пов'язано з тим, що цивільне процесуальне право не надає учасникам процесу прав і не покладає на них обов'язків стосовно один одного.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за першим питанням слід зауважити, що цивільні процесуальні правовідносини виникають і розвиваються на диспозитивній основі внаслідок вольових дій осіб, які звертаються до суду із заявою за захистом свого права чи охоронюваного законом інтересу, або виникають на публічній основі, коли на захист прав та інтересів осіб або державних чи суспільних інтересів у суді відкрито провадження в цивільній

справі за заявою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Процесуальні дії зазначених органів та осіб, після подання заяви до суду будуть юридичними фактами, які спричиняють виникнення цивільних процесуальних правовідносин не тільки між такими особами і судом, а й між судом і особами, на захист прав яких була порушена цивільна справа в суді.

Цивільні процесуальні правовідносини – це різновидність правовідносин, які виникають в процесі цивільного судочинства на основі норм цивільного процесуального права лише між двома суб'єктами – судом, який розглядає справу, і будь-яким іншим учасником процесу (суд – позивач; суд – відповідач; суд – свідок тощо).

Цивільні процесуальні правовідносини мають особливості, що притаманні саме цій групі правових відносин. У судочинстві по конкретній справі виникає система численних процесуальних правовідносин між його суб'єктами за схемою: суд – позивач, суд – відповідач, суд – свідок тощо.

Особливістю цивільних процесуальних правовідносин є мета: головна і найближча. Головна мета визначається як загальна для всіх цивільних процесуальних правовідносин – це захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 2 ЦПК). Найближча мета визначається для кожного правовідношення окремо (відкриття провадження у справі, подання доказів тощо).

Іншою особливістю цивільних процесуальних правовідносин, як зазначалося, є те, що вони можливі лише в правовій формі, тобто є юридичними, на відміну від матеріальних відносин, які можуть існувати як фактичні.

Специфічною особливістю цивільних процесуальних правовідносин є те, що вони утворюють систему тісно взаємопов'язаних, взаємозумовлених і змінюючих одна одну відносин. Кожне окремо взяте правовідношення є елементом системи і не може існувати ізольовано від іншого. Всі вони мають єдину цільову спрямованість, служать правильному і всебічному розгляду і вирішенню цивільної справи.

II. ПИТАННЯ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Передумови виникнення цивільно-процесуальних правовідносин – це передбачені законом підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин¹.

Загальновизнано, що цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути за наявності таких передумов:

- 1) норм цивільного процесуального права;

¹ Тертышников В.И. Гражданский процесс: Конспект лекций. – С. 36.

- 2) цивільної процесуальної правоздатності учасників процесу;
- 3) процесуальних юридичних фактів.

Юридичні процесуальні факти поділяють на *прості* і *складні*.

Передумови реалізації права на порушення в суді справ наказного і окремого провадження, а отже, і виникнення цивільних процесуальних правовідносин, передбачаються відповідно ст. 161 та ст. 293 ЦПК.

Іншими є передумови для виникнення цивільних процесуальних правовідносин у стадії провадження справ у апеляційному суді, а саме: подача заяви про апеляційне оскарження та апеляційної скарги в письмовій формі відповідного змісту, передбаченого ст. 356 ЦПК; подача заяви про апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції протягом 30 днів з дня проголошення рішення, подача заяви про апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції протягом 15 днів з дня проголошення ухвали (ст. 354 ЦПК); подача заяви про апеляційне оскарження та апеляційної скарги безпосередньо до суду апеляційної інстанції (ст. 355 ЦПК).

Передумовами для виникнення цивільних процесуальних правовідносин у стадії провадження справ у касаційній інстанції будуть: подача касаційної скарги в письмовій формі відповідного змісту, передбаченого ст. 392 ЦПК; скарги на рішення і ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішення і ухвали апеляційного суду подаються сторонами чи особами, які брали участь у справі, а також особами, які не брали участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки; скарги подаються безпосередньо до суду касаційної інстанції протягом 30 днів з дня проголошення відповідного судового рішення (ст. 390, ст. 392 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, передумови виникнення цивільно-процесуальних правовідносин – це передбачені законом підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Норми цивільного процесуального права є найважливішою передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Це загальні правила поведінки, сформульовані як владні веління, які спрямовані на врегулювання відносин, що складаються у зв'язку зі здійсненням правосуддя у цивільних справах. Норми цивільного процесуального права мають загальний характер, в них виражено загальний стандарт поведінки суду або інших учасників процесу, який найбільш повно відповідає інтересам здійснення правосуддя.

Норми цивільного процесуального права як передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими особливостями: 1) встановлюються тільки державою; 2) є загальнообов'язковими; 3) мають загальний характер; 4) регулюють суспільні відносини лише в сфері здійснення правосуддя у цивільних справах; 5) забезпечуються можливістю застосування державного примусу чи процесуальних заходів, не пов'язаних з державним примусом; 6) ставлять за мету правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ.

ІІІ. ПИТАННЯ ЕЛЕМЕНТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУБ'ЄКТИ, ОБ'ЄКТ, ЗМІСТ

Цивільні процесуальні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, мають визначену структуру, яка складається з трьох елементів. *Елементи цивільних процесуальних правовідносин* – це їх складові частини. До них відносяться: *суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин*.

Суб'єкти цивільних процесуальних відносин

Цивільні процесуальні правовідносини виникають між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, цивільному судочинстві. Отже, *суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин* – це носій цивільних процесуальних прав та обов'язків.

Суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин достатньо широкий. Залежно від змісту діяльності та наявності заінтересованості суб'єкти поділяють на три групи:

1) *учасники справи*:

- а) сторони та треті особи (позовне провадження);
- б) заявник та боржник (наказне провадження);
- в) органи та особи, яким законом надане право звертатися до суду за захистом інтересів інших осіб (ст. 42 ЦПК);

2) *представники*:

- а) адвокат;
- б) законний представник;
- в) фізична особа, що досягла 18 років та має цивільну процесуальну дієздатність (по малозначним справам);
- г) органи або інші особи, що представляють дітей або обмежено (не)дієздатних осіб (ст. 60 ЦПК);

3) *інші учасники судового процесу*:

- а) помічник судді;
- б) секретар судового засідання;
- в) судовий розпорядник;
- г) свідок,
- д) експерт, експерт з питань права;
- е) перекладач,
- ж) спеціаліст (ст. 65 ЦПК).

Об'єкт цивільних процесуальних правовідносин

В юридичній науці об'єктом процесуальних правовідносин визнають те, заради чого виникають певні правовідносини.

Об'єктом цивільних процесуальних правовідносин є процесуальні наслідки, на досягнення яких спрямовуються процесуальні права, обов'язки і процесуальні дії суб'єктів правовідносин.

Зміст цивільних процесуальних правовідносин.

Проблема змісту цивільних процесуальних правовідносин має певну специфіку в науці цивільного процесуального права. Одні автори вважають, що зміст цивільних процесуальних правовідносин становлять цивільні процесуальні права та обов'язки суб'єктів правовідносин і процесуальні дії з їх реалізації². Іншою є точка зору про те, що зміст цивільних процесуальних правовідносин складає юридично значима поведінка їх учасників³.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Елементи цивільних процесуальних правовідносин – це їх складові частини. До них відносяться: суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин.

Отже, суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин – це носій цивільних процесуальних прав та обов'язків.

Суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин достатньо широкий. Залежно від змісту діяльності та наявності заінтересованості суб'єкти поділяють на три групи:

3) *учасники справи*:

- а) сторони та треті особи (позовне провадження);
- б) заявник та боржник (наказне провадження);
- в) органи та особи, яким законом надане право звертатися до суду за захистом інтересів інших осіб (ст. 42 ЦПК);

4) *представники*:

- а) адвокат;
- б) законний представник;
- в) фізична особа, що досягла 18 років та має цивільну процесуальну дієздатність (по малозначним справам);
- г) органи або інші особи, що представляють дітей або обмежено (не)дієздатних осіб (ст. 60 ЦПК);

3) *інші учасники судового процесу*:

- а) помічник судді;
- б) секретар судового засідання;
- в) судовий розпорядник;
- г) свідок,
- д) експерт, експерт з питань права;
- е) перекладач,
- ж) спеціаліст (ст. 65 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Цивільні процесуальні правовідносини розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, виступають процесуальним засобом судового захисту цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, державних і громадських інтересів. Вони обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на

² Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 98;

поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

Проблема цивільних процесуальних правовідносин виявляє своє важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки правильне визначення правовідношення у цивільній справі обумовлює її успішний розгляд і ухвалення справедливого рішення у справі.

Метою вивчення даної теми також є з'ясування ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу. Відповідно завдання вивчення теми полягають у засвоєнні курсантами інститутів цивільного процесуального права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільні процесуальні правовідносини; суб'єкти, об'єкт цивільних процесуальних правовідносин; цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність; юридичні процесуальні факти; передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин; зміст цивільних процесуальних правовідносин.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- елементи цивільно процесуальних правовідносин;
- поняття цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність;
- передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.

Вміти:

- визначати склад цивільно процесуальних правовідносин;
- класифікувати суб'єкти цивільно процесуальних правовідносин;
- тлумачити поняття цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність.

ТЕМА № 3. УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Учасники судового процесу: поняття, склад, класифікація.
2. Сторони у цивільному процесі, їх права та обов'язки.
3. Інші учасники судового процесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> . (Дата звернення 26.08.2023)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (Дата звернення 26.08.2023).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (Дата звернення 26.08.2023).
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (Дата звернення 26.08.2023).
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (Дата звернення 26.08.2023).
6. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення 26.08.2023).
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>. (Дата звернення 26.08.2023).
8. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. 2005. - № 32. Ст. 422.
9. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. 1991. № 53. Ст. 793.
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. 1998. № 20. Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

з'ясування ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу. Відповідно завдання вивчення теми полягають у засвоєнні здобувачами вищої освіти інститутів цивільного процесуального права (сторін; третіх осіб; осіб, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб тощо), прав та обов'язків учасників цивільного процесу.

ВСТУП

Правильне визначення сторін у цивільному процесі та їх правового становища є обов'язковою передумовою винесення законних і обґрунтованих судових рішень.

Для того, щоб суд відкрив провадження у цивільній справі, розглянув її та ухвалив рішення, необхідно, щоб заінтересована особа реалізувала своє право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такою заінтересованою особою може бути фізична особа, юридична особа, а також держава, за умови наявності юридичного інтересу у справі, прагнення захистити своє правове становище, примусити іншу особу виконати певну дію на свою користь або утриматися від такої, захистити право чи законний інтерес іншої особи у передбачених законом випадках.

Поняття «сторони» в цивільному процесі має безпосередній зв'язок із матеріальними правовідносинами, оскільки сторонами виступають переважно їх суб'єкти: кредитор і боржник, чоловік і дружина, роботодавець і працівник та ін.

Дана тема передбачає вивчення складу осіб, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки. Юридична заінтересованість осіб, які беруть участь у справі. Поняття процесуальної співучасті. Умови допуску процесуальної співучасті. Класифікація співучасті.

Поняття неналежної сторони в цивільному процесі. Умови і порядок заміни неналежної сторони. Процесуальне правонаступництво. Підстави процесуального правонаступництва.

Поняття, значення та види представництва у цивільному процесі. Основні відмінності процесуального представництва від цивільно-правового. Умови здійснення процесуального представництва.

І. ПИТАННЯ УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ: ПОНЯТТЯ, СКЛАД, КЛАСИФІКАЦІЯ

Учасники судового процесу, визначені главою 4 ЦПК, розподілені на групи – це учасники справи, представники та інші учасники судового процесу. До учасників судового процесу, відповідно до ст. 42 ЦПК, відносяться: 1) у позовному провадженні - сторони, треті особи; 2) у наказному провадженні – заявник та боржник; 3) у справах окремого провадження – заявники, та інші заінтересовані особи.

Головною ознакою учасників справи, і головною їх відмінністю від інших учасників цивільного процесу є те, що вони наділені юридичною заінтересованістю. Тобто, вони мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і в реалізації ухваленого по ній рішення.

Учасники справи наділені значними *процесуальними правами*, а саме, мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, знімати копії з документів, долучених до справи, одержувати копії рішень, ухвал, брати

участь у судових засіданнях, подавати докази, брати участь у дослідженні доказів, задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам, заявляти клопотання та відводи, давати усні та письмові пояснення судові, подавати свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти клопотань, доводів і міркувань інших осіб, користуватися правовою допомогою, знайомитися з журналом судового засідання, знімати з нього копії та подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, прослуховувати запис фіксування судового засідання технічними засобами, робити з нього копії, подавати письмові зауваження з приводу його неправильності чи неповноти, оскаржувати рішення і ухвали суду, користуватися іншими процесуальними правами, встановленими законом (ч. 1 ст. 43 ЦПК).

У ч. 2 ст. 43 ЦПК вказано й на *обов'язок* учасників справи. Воно зокрема зобов'язані:

- 1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;
- 2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;
- 3) з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;
- 4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;
- 5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;
- 6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;
- 7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

Згідно ст. 48 ЦПК, сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач. Позивачем і відповідачем можуть бути фізичні і юридичні особи, а також держава. А відповідно до ст. 49 ЦПК, сторони користуються рівними процесуальними правами.

Суд зобов'язаний вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами. У випадку зловживання процесуальними правами учасником судового процесу суд застосовує до нього заходи, визначені ЦПК.

Отже, учасники справи, мають рівні процесуальні права і в своїх судженнях та діях можуть висловлювати і визначати своє ставлення як з приводу правової суті цивільної справи, так і з будь-яких питань, що виникають у процесі її розгляду і перегляду судових рішень.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що основними учасниками судового процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;

- 2) на їхнє ім'я виносяться судові рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

II. ПИТАННЯ

СТОРОНИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ЇХ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Сторони користуються рівними процесуальними правами, обсяг яких співпадає з правами та обов'язками інших осіб, які беруть участь у справі.

Крім загальних, сторонам належать специфічні, диспозитивні права: позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а відповідач має право визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов; сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу; кожна із сторін має право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони (ст. 49 ЦПК).

М.Й.Штефаном запропонована **класифікація цивільно-процесуальних прав сторін** на групи, яка відображає забезпечення виконання сторонами процесуальних функцій. Ця класифікація має такий вигляд:

1. *Права, які характеризують повноваження на відкриття провадження у справі.*
2. *Права на зміни в позовному спорі*
3. *Права на подання і витребування доказів та участь в їх дослідженні.*
4. *Права, пов'язані із залученням до справи усіх заінтересованих осіб.*
5. *Права, пов'язані із забезпеченням законного складу суду, об'єктивності розгляду справи і виконання судових рішень.*
6. *Права на участь у судових засіданнях з розгляду справи і в здійсненні окремих процесуальних дій.*
7. *Інші права, що забезпечують захист у процесі по справі.*

З процесуальними правами сторін пов'язані їх **процесуальні обов'язки** – загальні й спеціальні.

Необхідною передумовою здійснення сторонами цивільних процесуальних прав та обов'язків є *цивільна процесуальна правоздатність і цивільна процесуальна дієздатність*.

Процесуальна співучасть – це обумовлена матеріальним правом множинність осіб на тій чи іншій стороні в цивільному процесі внаслідок наявності загального права або загального обов'язку.

Кодексом визначено, що позов може бути пред'явлений спільно кількома позивачами або до кількох відповідачів, причому кожен із позивачів або відповідачів щодо другої сторони діє в цивільному процесі самотійно (ч. 1

ст. 50 ЦПК). Чітко визначено *умови, за яких допускається процесуальна співучасть*.

Співучасть можна класифікувати за двома критеріями: а) за формою; б) у залежності від характеру матеріально-правових зв'язків між суб'єктами спірних правовідносин та обов'язковості участі в цивільному процесі.

Участь у справі кількох позивачів і (або) відповідачів (процесуальна співучасть) допускається, якщо:

- 1) предметом спору є спільні права чи обов'язки кількох позивачів або відповідачів;
- 2) права та обов'язки кількох позивачів чи відповідачів виникли з однієї підстави;
- 3) предметом спору є однорідні права і обов'язки.

Таким чином, чинний ЦПК передбачає правила для залучення співвідповідачів (ст. 51 ЦПК) та співпозивачів у цивільний процес, що спрощує процес доказування та забезпечує розвантаження суддів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Під час здійснення правосуддя в цивільних справах суд та інші учасники процесу здійснюють безліч процесуальних дій, вступаючи між собою у відносини, котрі визначаються цивільними процесуальними, оскільки порядок їх здійснення врегульований нормами процесуального права.

Для забезпечення виконання процесуальних функцій законодавець надає сторонам широке коло процесуальних прав і покладає на них процесуальні обов'язки.

Сторони в цивільному процесі характеризуються такими **ознаками**:

- 1) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір;
- 2) вони ведуть процес у справі від свого імені;
- 3) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення;
- 4) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення;
- 5) вони несуть судові витрати;
- 6) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Хоча сторони і треті особи є самостійними учасниками цивільного процесу, їм притаманні єдині елементи правосуб'єктності, якими є цивільна процесуальна правоздатність, дієздатність і конкретні цивільні процесуальні суб'єктивні права й обов'язки.

ІІІ. ПИТАННЯ ІНШІ УЧАСНИКИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ

Інші учасники цивільного процесу (§ 3 глави 4 розділу I ЦПК) становлять самостійну групу учасників цивільного процесу. Відзнакою цих осіб є відсутність їхньої юридичної заінтересованості у справі.

ЦПК визначає учасників цивільного процесу, відмінних від осіб, які беруть участь у справі. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють

на дві групи: *особи, які сприяють встановленню обставин справи* (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також *особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи* (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 65 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином було встановлено, що ЦПК визначає учасників судового процесу, відмінних від учасників справи. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють на дві групи: *особи, які сприяють встановленню обставин справи* (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також *особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи* (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 65 ЦПК).

Особи, які сприяють встановленню обставин справи. Вони сприяють особам, які беруть участь у справі, в доказовій діяльності, судові – у встановленні фактичних обставин у справі. До таких осіб належать: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу (ст. 69, 72-75 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, підводячи підсумки лекції слід зазначити, що основними учасниками судового процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;
- 2) на їхнє ім'я виносяться судові рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

Окрім цього, сторони в цивільному процесі характеризуються ще такими ознаками: а) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір; б) вони ведуть процес у справі від свого імені; в) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення; г) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення; д) вони несуть судові витрати; є) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: сторони у цивільному процесі, позивач, відповідач; особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах; особи, які беруть участь у справі; особи, які не беруть участь у справі (сприяють судові в розгляді справи); інші особи; процесуальна

співучасть, неналежна сторона; треті особи; процесуальний представник; органи і особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі;
- поняття процесуальної співучасті, види;
- умови і порядок заміни неналежної сторони.
- підстави процесуального правонаступництва.
- умови здійснення процесуального представництва.

Вміти:

- визначати склад осіб, які беруть участь у справі;
- класифікувати процесуальне представництво;
- застосовувати норми ЦПК України для здійснення заміни неналежної сторони.

ТЕМА № 4. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

2 години

1. Поняття і види доказів в цивільному процесі.
2. Доказування та засоби доказування.
3. Характеристика та оцінка доказів у цивільному процесі.
4. Забезпечення та оцінка доказів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> . (Дата звернення 26.08.2023)
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>. (Дата звернення 26.08.2023)).
3. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>. (Дата звернення 26.08.2023)).
4. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (Дата звернення 26.08.2023).
5. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (Дата звернення 26.08.2023)).
6. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>. (Дата звернення 26.08.2023)).
7. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>. (Дата звернення 26.08.2023).
8. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. 2005. - № 32. Ст. 422.
9. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. 1991. № 53. Ст. 793.
10. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. 1998. № 20. Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

вивчення поняття доказів у цивільній справі та їх процесуальної форми, процесуального порядку одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування. Визначення процесу доказування, його ступені (стадії). Опанування знаннями щодо фактів, які не підлягають доказуванню:

загальновідомі факти, преюдиційні факти, законні презумпції (презюмовані факти), визнані факти. Збирання та подання доказів. Судові доручення щодо збирання доказів. Дослідження доказів. Оцінка доказів. Належність і допустимість доказів. Розподіл обов'язків з доказування.

З'ясування сутності засобів доказування, таких як: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів. Принцип допустимості засобів доказування. Способи забезпечення доказів: допит свідків; призначення експертизи; витребування та (або) огляд доказів. Роль Національної поліції у проведенні судових експертиз.

ВСТУП

При вивченні перших тем нами були розглянуті основоположні питання курсу, зокрема, цивільно-процесуальні правовідносини та їх елементи. Було визначено поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин як носіїв цивільних процесуальних прав і обов'язків, з'ясовано їх роль, функції, процесуальні права та обов'язки в цивільному судочинстві.

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять, змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ ДОКАЗІВ

Дослідження джерел, що містять відомості про розшукуванні юридичні факти, іменується *судовим доказуванням*, а самі відомості про факти, будь-які фактичні дані називають *доказами*.

Поняття і основні ознаки доказів у цивільному судочинстві визначає закон. Так, *доказами з цивільної справи є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи* (ч. 1 ст. 76 ЦПК).

Докази в цивільному процесі характеризуються: *змістом, процесуальною формою, встановленим процесуальним порядком*.

Зміст доказів складають фактичні дані про обставини справи, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для вирішення справи. Обставинами будуть юридичні факти – дії

(бездіяльність) і події. Фактичні дані як доказова інформація можуть виступати в безпосередній і опосередкованій формі прямого або побічного доказу.

Процесуальна форма доказів – це засоби доказування, які виступають джерелами інформації про фактичні дані. Частина 2 ст. 76 ЦПК встановлює три процесуальні форми одержання фактичних даних: показання свідків; письмові докази; речові і електронні докази; висновки експертів.

Одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування повинно здійснюватися в установленому законом **процесуальному порядку**. Тому порушення процесуального порядку одержання і дослідження доказів веде до втрати ними властивостей і значення доказів.

Класифікація доказів.

За джерелом їх одержання судом докази поділяються на **особисті**, тобто такі, джерелом яких є люди (пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, показання свідків, висновки експерта) і **речові** (джерелом є об'єкти матеріального світу, які подаються до суду – письмові й речові докази)⁴.

За способом утворення судові докази поділяються на первинні і похідні. **Первинними (прямими)** називаються докази, отримані з першоджерела. Вони формуються під безпосереднім впливом фактів, які підлягають встановленню, від носія інформації. **Похідними (опосередкованими)** називаються докази, що формуються під впливом опосередкованих джерел, наприклад, відомості, отримані з копії документа чи за допомогою фотозйомки та ін.

За характером висновку судові докази поділяються на прямі і непрямі. **Прямий** – це доказ, з якого можна зробити достовірний висновок про існування (чи неіснування) доказуваного факту; **непрямим (побічним)** називається доказ, з якого можна зробити ймовірний висновок про існування доказуваного факту.

Класифікація має як теоретичне так і практичне значення.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за першим питанням слід зауважити, що цивільне судочинство призначене для захисту законних прав та інтересів суб'єктів. Здійснюється такий захист в рамках цивільного процесу через вирішення спору й прийняття відповідного судового рішення по справі. Однак, для обґрунтованого прийняття законного, справедливого рішення необхідно ретельно вивчити та оцінити факти, на підставі яких суд може задовольнити вимоги однієї сторони чи прийняти заперечення іншої, про що приймається відповідне судове рішення. В цивільному процесуальному праві дані про вищевказані факти називаються доказами.

Об'єктом пізнання в цивільному судочинстві є матеріали справи, її обставини — фактичні і юридичні — та докази, на підставі яких вони встановлюються; метою пізнання — встановлення об'єктивної істини у справі; засобами пізнання — доказування і докази; процесуальна форма пізнання — судовий розгляд. А пізнавальна процесуальна діяльність (процес пізнання)

⁴ Див.: Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 277-278; Цивільний процес: Навчальний посібник / За ред. Ю.В.Білоусова. – С. 110.

виступає методом встановлення об'єктивної істини у справі, її фактичного і юридичного складу. Об'єкт пізнання формується поступово. При прийнятті судом матеріалів справи до свого провадження вирисовуються тільки загальні контури, які в процесі розвитку судочинства розширюються і поглиблюються. Обставини і докази можуть носити суперечливий характер, взаємно виключати і доповнювати один одного, але важливо те, щоб по кожній обставині, яка підлягає доказуванню, було достатньо необхідних доказів для її всебічного, повного і об'єктивного з'ясування. Отже, докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі, її правильного вирішення.

II. ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ

Судове доказування – це діяльність учасників цивільного процесу при визначальній ролі суду з надання, збирання, дослідження й оцінки доказів з метою встановлення з їх допомогою дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Суб'єктами доказування є всі особи, що є учасниками справи, зазначені в ст. 42 ЦПК, а також суд.

Доказування є єдиним шляхом встановлення судом фактичних обставин справи. Доказування передуює акту застосування в судовому рішенні норм матеріального права, висновку суду про наявність прав та обов'язків у сторін.

Процесуальним законом встановлено право учасників справи на участь у доказуванні (ст. 43 ЦПК), а також обов'язок із доказування. Так, стаття 81 ЦПК закріплює правило, відповідно до якого кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Обов'язок із доказування покладається також на третіх осіб, на органи і осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Суд не бере участі безпосередньо у зборі доказового матеріалу, але у випадку, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний *витребувати* такі докази (ст. 84 ЦПК). Докази, які отримані за судового сприяння у порядку, направляються до суду безпосередньо.

Суд може також уповноважити заінтересовану особу, яка бере участь у справі, одержати доказ для представлення його суду.

У разі неподання учасником справи з неповажних причин або без повідомлення причин доказів, витребуваних судом, суд залежно від того, яка особа ухиляється від їх подання, а також яке значення мають ці докази, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у його визнанні, або може здійснити розгляд справи за наявними в ній доказами, або, у разі неподання таких доказів позивачем, - також залишити позовну заяву без розгляду.

Процес доказування відбувається в межах передбаченої процесуальної форми і структурно складається з декількох елементів (ступенів), які взаємопов'язані й взаємообумовлені. Елемент доказування складається з

сукупності об'єднаних спільністю мети процесуальних дій, виконуваних суб'єктами доказування. Класичним і найбільш поширеним є визначення таких елементів (ступенів) доказування :

- формування предмета доказування;
- збирання та подання доказів;
- дослідження доказів;
- оцінка доказів.

Доказова процесуальна діяльність здійснюється не за всіма фактами предмета доказування. Не потребують доказування загальновідомі, преюдиційні факти, та факти, що презюмують визнані факти.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Підводячи підсумки, слід зазначити, що докази це будь-які дані, відомості про факти, що розглядаються в судовому засіданні та мають значення для розгляду справи.

Основне правило - кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень.

Суд не бере участі безпосередньо у зборі доказового матеріалу, але у випадку, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний *випотребувати* такі докази.

Існують обставини, які не потребують доказування.

ІІІ. ПИТАННЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОЦІНКА ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ЦПК передбачає ряд вимог до доказів. Їх можна також назвати ознаками (обов'язковими) доказів, що передбачені ст.ст. 77-80 ЦПК України:

- 1) належні;
- 2) допустимі;
- 3) достовірні;
- 4) достатні.

Отже, докази повинні бути достовірними - зміст яких повинен правильно відображати обставини, що дозволять правильно, об'єктивно та всебічно вирішити спір (ст. 79 ЦПК). Достовірність доказів – це їх відповідність дійсності.

Також головною їх ознакою є - належність доказів. Ця ознака свідчить про те, що фактичні дані стосуються відповідної справи, містять інформацію щодо її предмета доказування (ч.1 ст. 77 ЦПК). Дана ознака дозволяє суду використовувати її як критерій відбору серед всього обсягу доказового матеріалу лише ті докази, що мають значення для конкретної справи й проігнорувати ті з них, що є зайвими, непотрібними. Таким чином, належність

доказів – це ознака, яка свідчить про взаємозв'язок доказів з обставинами, що необхідно підтвердити для вирішення спору. Докази аналізуються щодо їхньої належності на будь-якій стадії цивільного процесу.

Допустимість доказів регулюється ст. 78 ЦПК. Дані, що мають доказове значення по справі, повинні бути отриманими судом із додержанням процесуального порядку, встановленого законом. Також, ті обставини справи, що за законом мають бути підтвердженими певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (ч. 2 ст. 78 ЦПК). Правила допустимості доказів визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину в справі. Допустимість доказів має загальний та спеціальний характер. Загальний характер допустимості означає, що у всіх справах повинна дотримуватися вимога про отримання інформації з визначених законом джерел і засобів доказування з дотриманням порядку збирання, представлення і дослідження доказів (дотримання процесуальної форми доказування). Відповідно, порушення цих вимог призводить до визнання доказів недопустимими. Спеціальний характер допустимості — це правила, які приписують використання певних доказів для встановлення обставин справи або забороняють використання певних доказів (негативна допустимість). Позитивна допустимість може бути передбачена у випадках, коли закон зобов'язує провести судово-психіатричну експертизу тощо. Докази, одержані з порушенням порядку, встановленого нормами матеріального та процесуального права, є недопустимими.

Достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (ст. 80 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Обов'язковими ознаками доказів, що передбачені ст.ст. 77-80 ЦПК України, є належність; допустимість; достовірність та достатність.

Належність - містити інформацію щодо предмета доказування, де предметом доказування є обставини, що підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (стаття 77 ЦПК України);

допустимість - суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом (стаття 78 ЦПК України);

достовірність - достовірними є докази, на підставі яких можна встановити дійсні обставини справи (стаття 79 ЦПК України);

достатність - достатніми є докази, які у своїй сукупності дають змогу дійти висновку про наявність або відсутність обставин справи, які входять до предмета доказування. Питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (стаття 79 ЦПК України).

IV. ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ОЦІНКА ДОКАЗІВ

У відповідності зі ст. 84 ЦПК особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є складнощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про витребування цих доказів судом.

Інститут *витребування доказів* передбачає *вжиття судом невідкладних заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів при розгляді цивільних справ.*

Суд може витребувати докази також до подання позову як захід забезпечення доказів у порядку, встановленому статтями 116-118 ЦПК.

Суд може уповноважити на одержання таких доказів заінтересовану сторону. Будь-яка особа, у якої знаходиться доказ, повинна видати його на вимогу суду.

Особи, які не мають можливості подати доказ, який витребує суд, або не мають можливості подати такий доказ у встановлені строки, зобов'язані повідомити про це суд із зазначенням причин протягом п'яти днів з дня вручення ухвали.

У разі неповідомлення суду про неможливість подати докази, витребувані судом, а також за неподання таких доказів з причин, визнаних судом неповажними, суд застосовує до відповідної особи заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом.

Притягнення винних осіб до відповідальності не звільняє їх від обов'язку подати витребувані судом докази.

У разі неподання учасником справи з неповажних причин або без повідомлення причин доказів, витребуваних судом, суд залежно від того, яка особа ухиляється від їх подання, а також яке значення мають ці докази, може визнати обставину, для з'ясування якої витребувався доказ, або відмовити у його визнанні, або може здійснити розгляд справи за наявними в ній доказами, або, у разі неподання таких доказів позивачем, - також залишити позовну заяву без розгляду.

У випадках, передбачених законом, апеляційний загальний суд за місцезнаходженням доказів може витребувати докази на прохання третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу або за заявою сторони (учасника) третейського (арбітражного) розгляду за згодою третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу у справі, що розглядається третейським судом (міжнародним комерційним арбітражем), у порядку, встановленому цією статтею.

У разі задоволення відповідної заяви суд може зобов'язати особу, у якої такі докази витребуються, надати такі докази безпосередньо третейському суду або міжнародному комерційному арбітражу або стороні, за заявою якої

такі докази витребовуються, для подальшого їх подання третейському суду (міжнародному комерційному арбітражу).

В ухвалі про витребування доказів суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат осіб, пов'язаних із поданням *відповідних доказів*.

Суд **оцінює докази** за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів.

Жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності.

Суд надає оцінку як зібраним у справі доказам в цілому, так і кожному доказу (групі однотипних доказів), який міститься у справі, мотивує відхилення або врахування кожного доказу (групи доказів).

У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони (ст. 89 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, враховуючи ту обставину, належні докази у справі не завжди знаходяться у заінтересованих осіб, на яких покладений обов'язок по доказуванню певних обставин, а у їх процесуальних противників чи інших осіб, які не є учасниками процесу, і їх подання, якщо не вжити необхідних заходів, згодом стане утрудненим або неможливим, вони можуть зникнути або загинути. З метою запобігання настанню таких наслідків ЦПК передбачений інститут забезпечення доказів, тобто вжиття судом невідкладних заходів до закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як докази при розгляді цивільних справ.

Підставою для забезпечення доказів є побоювання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що вони будуть втрачені або подача потрібних доказів стане неможливим. Відповідно до ст. 84 ЦПК способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому за їх місцезнаходженням. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів.

Оцінку доказів здійснює суд за своїм внутрішнім переконанням.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять,

змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: докази, їх основні ознаки; засоби доказування; процесуальна форма доказів; судове доказування; предмет доказування; належність та допустимість доказів.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та класифікацію доказів;
- поняття та види засобів доказування, предмет доказування;
- способи забезпечення доказів;
- поняття належності та допустимості доказів.

Вміти:

- визначати зміст судового доручення щодо збирання доказів;
- складати процесуальні документи (заяви, клопотання);
- застосовувати способи забезпечення доказів.

ТЕМА № 5. ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ. САНКЦІЇ ТА СУДОВІ ВИТРАТИ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Цивільні процесуальні строки:
  - поняття, значення і види процесуальних строків;
  - обчислення, зупинення, продовження, поновлення процесуальних строків;
  - позовна давність.
2. Поняття витрат в цивільному процесі. Витрати з провадження цивільної справи:
  - судовий збір;
  - витрати, пов'язані з розглядом справи в суді;
  - розподіл судових витрат між сторонами.
3. Санкції цивільного процесуального права:
  - а) заходи захисту;
  - б) заходи відповідальності;
  - в) заходи процесуального примусу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинюк, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинюка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.
5. Путівник по строках та термінах Цивільного процесуального кодексу України / О.М. Ткачук. 2-ге видання, переробл. та допов. Харків: Право, 2018. 68 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

розгляд поняття і значення процесуальних строків, їх класифікація; обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків; перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення, правила обчислення строків у цивільному процесуальному праві, а також з'ясування ролі, змісту, значення названих інститутів цивільного процесуального права. Відповідно до мети, завдання вивчення теми полягає у засвоєнні курсантами зазначених інститутів цивільного процесуального права (цивільних процесуальних строків, санкцій) та їх значення у здійсненні правосуддя.

У лекції будуть розглянуті й інші питання: поняття, правила розподілу судових витрат, а також поняття санкцій цивільного процесуального права, якими є заходи захисту і заходи відповідальності, що забезпечують реалізацію норм цивільного процесуального права.

ВСТУП

Встановлений ЦПК процесуальний порядок цивільного судочинства забезпечує правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з тим, щоб порушене цивільне право було з мінімальною витратою часу поновлено, але з додержанням норм цивільного процесуального права, із забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками процесу суб'єктивних процесуальних прав і виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків. Своєчасності розгляду справи покликані сприяти процесуальні строки.

Інститут процесуальних строків спрямований на впорядкування цивільного процесу, забезпечення своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави та прискорення цивільного судочинства.

I. ПИТАННЯ

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ: ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ; ОБЧИСЛЕННЯ, ЗУПИНЕННЯ, ПРОДОВЖЕННЯ, ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ; ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

Цивільні процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві.

Відповідно до ст. 122 ЦПК цивільні процесуальні строки обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Значення процесуальних строків полягає в тому, що вони:

- забезпечують стабільність і визначеність цивільних процесуальних правовідносин, цивільного провадження у справі;
- забезпечують суб'єктам правовідносин можливість належно підготуватися і виконати певні процесуальні дії;
- є процесуальними засобами впливу на поведінку несумлінних учасників процесу, на виконання ними процесуальних обов'язків, засобами реалізації принципу раціональної процесуальної форми.

Цивільні процесуальні строки можуть бути класифіковані за різними підставами на *види*.

Перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення визначаються статтями 123, 124 ЦПК.

Зупинення процесуальних строків настає у зв'язку із зупиненням провадження у справі (ст. 125 ЦПК). Зупинення процесуальних строків

починається з моменту настання тієї події, внаслідок якої суд зупинив провадження. Підстави для зупинення процесуальних строків ті ж самі, що й для зупинення провадження у справі (ст. 251, 252 ЦПК). Строки, на які зупиняється провадження у справі, визначені у ст. 253 ЦПК.

Відповідно до ст. 127 ЦПК *суд поновлює або продовжує строк, встановлений відповідно законом або судом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин.*

Продовження процесуальних строків можливе в тому разі, коли у призначені судом строки виконати певні процесуальні дії неможливо, оскільки виникли обставини, які перешкоджають їх реалізації.

Застосування позовної давності, її перебіг та наслідки спливу регламентує глава 19 ЦК України.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за питанням, слід зазначити, що інститут процесуальних строків спрямований на впорядкування цивільного процесу, забезпечення своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави та прискорення цивільного судочинства ст. 2 ЦПК.

Цивільні процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві.

Відповідно до ст. 122 ЦПК цивільні процесуальні строки обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Поряд з іншими цивільними процесуальними засобами цивільні процесуальні строки повинні забезпечити гарантованість, реальність та оперативність судового захисту суб'єктивних прав заінтересованих осіб, які беруть участь у справі, та інтересів держави.

II. ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ВИТРАТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. ВИТРАТИ З ПРОВАДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ

Витратами по провадженню справи є грошові витрати, які несуть сторони, треті особи з самотійними вимогами у справах позовного провадження, заявники та заінтересовані особи у справах окремого провадження за вчинення в їхніх інтересах процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи у порядку цивільного судочинства.

Витрати з провадження справи у цивільному судочинстві, відповідно до ст. 133 ЦПК, складаються з двох видів – судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Судовий збір - є збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається

до складу судових витрат, що справляється державними органами в установленому розмірі із фізичних і юридичних осіб за вчинення в їх інтересах окремих дій та видачу документів, що мають юридичне значення.

Платники судового збору є - громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи - підприємці, які звертаються до суду.

До витрат, пов'язаних з розглядом справи, відповідно до ч. 3 ст. 133 ЦПК належать:

- 1) витрати на професійну правничу допомогу;
- 2) витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) витрати, пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцезнаходження, забезпеченням доказів;
- 4) витрати, пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки її до розгляду.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід вказати правовий режим порядку сплати витрат з провадження цивільної справи в суді врегульований відповідно до чинних законодавчих актів: Цивільного процесуального кодексу України, Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710 та ін.

ІІІ. ПИТАННЯ

САНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Санкції – це встановлені нормами цивільного процесуального права наслідки, що настають за недодержання і порушення норм цивільного процесуального права, тобто правові негативні наслідки, які настають за невиконання чи неналежне виконання обов'язків учасниками цивільного процесу. Ними є заходи захисту і заходи відповідальності.

Заходи захисту спрямовані на припинення правопорушення, поновлення порушеного права і забезпечення виконання обов'язку. Нових (додаткових) обов'язків на суб'єктів цивільних процесуальних правопорушень вони не покладають. До заходів захисту відносяться *санкції*, які *припиняють правопорушення (припиняючі)* і які *поновлюють права (правовідновлюючі)*.

Припиняючі санкції спрямовані на припинення неправомірних процесуальних дій, а отже, націлені проти настання правових наслідків, на досягнення яких спрямовані такі дії.

Правовідновлюючі санкції спрямовуються на поновлення порушених цивільних процесуальних прав і забезпечення виконання обов'язків шляхом скасування (повного або часткового) незаконних рішень і ухвал суду тощо.

Глава 9 ЦПК, яка має назву «Заходи процесуального примусу», містить норми, що зазначають підстави та порядок застосування таких заходів та їх види.

Заходами процесуального примусу, відповідно до ст. 144 ЦПК є:

- 1) попередження;
- 2) видалення із залу судового засідання;
- 3) тимчасове вилучення доказів для дослідження судом;
- 4) привід;
- 5) штраф.

Юридична відповідальність залежно від правової природи правопорушення класифікується на види: кримінальну; адміністративну; дисциплінарну або матеріальну; цивільно-правову; відповідальність, підстави та порядок застосування якої визначені цивільним процесуальним законом.

Вихідною основою для розуміння **цивільної процесуальної відповідальності** є норми цивільного процесуального права, що передбачають відповідальність за окремі види цивільних процесуальних правопорушень. В них відсутнє саме поняття відповідальності, але визначені заходи відповідальності та підстави їх застосування за конкретні правопорушення.

Цивільною процесуальною відповідальністю називаються встановлені нормами цивільного процесуального права і забезпечені державним примусом заходи, що покладаються на учасників процесу у вигляді обтяжливого, нееквівалентного (додаткового) обов'язку або некомпенсованого позбавлення прав за протиправні цивільні процесуальні дії або за бездіяльність. Як заходи цивільної процесуальної відповідальності Цивільним процесуальним кодексом України передбачено стягнення судових витрат і заходи процесуального примусу.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, санкціями у цивільному процесі є встановлені нормами цивільного процесуального права наслідки, що настають за недодержання і порушення норм цивільного процесуального права, тобто правові негативні наслідки, які настають за невиконання чи неналежне виконання обов'язків учасниками цивільного процесу. Ними є заходи захисту і заходи відповідальності.

Заходи процесуального примусу є особливими санкціями за порушення норм цивільного процесуального права.

Заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Встановлений ЦПК процесуальний порядок цивільного судочинства забезпечує правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з тим, щоб порушене цивільне право було з мінімальною витратою часу поновлено, але з додержанням норм цивільного процесуального права, із забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками процесу суб'єктивних процесуальних прав і виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків. Своєчасності розгляду справи покликані сприяти процесуальні строки. У лекції розглянуті поняття і значення процесуальних строків, їх класифікація; обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків; перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення, правила обчислення строків у цивільному процесуальному праві.

У лекції розглянуті й інші питання: поняття, правила розподілу судових витрат, а також поняття санкцій цивільного процесуального права, якими є заходи захисту і заходи відповідальності, що забезпечують реалізацію норм цивільного процесуального права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільно-процесуальні строки; строки встановлені законом; строки призначені судом; абсолютно визначені строки; відносно визначені строки; судовий збір; ціна позову; цивільні процесуальні штрафи; привід свідка з залученням працівників поліції, видалення із залу судового засідання з залученням працівників поліції.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та класифікацію процесуальних строків;
- порядок обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків;
- поняття та види судових витрат;
- поняття та види санкцій цивільного процесуального права.

Вміти:

- визначати перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення;
- ефективно визначати розмір судових витрат та порядок їх обчислення;
- складати процесуальні документи (заяви, клопотання).

**ТЕМА № 6. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ.
ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ
(2 години)**

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Позов як процесуальний засіб реалізації права на відкриття провадження у цивільній справі у суді першої інстанції.
2. Відкриття провадження у справі: поняття та передумови відкриття провадження у справі; право на позов; процесуальний порядок відкриття провадження у справі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

вивчення поняття позову, порядку відкриття провадження по справі, розгляд порядку проведення попереднього судового засідання.

У даній лекції будуть також розглянуті такі стадії цивільного процесу як відкриття провадження у справі і провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначених стадіях.

ВСТУП

Законодавство України проголошує і гарантує широке коло прав і свобод для всіх громадян держави. Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист.

Конституція України, закріплюючи права фізичних та юридичних осіб, держави, гарантує їх захист (ст. ст. 8, 55, 124 Конституції). Ст. 4 ЦПК України забезпечує право на звернення до суду заінтересованої особи за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Згідно ч. 3 ст. 4 ЦПК недійсною є відмова від права на звернення до суду за захистом.

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових,

земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

Значення позовного провадження зумовлюється також тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями поширюється саме на справи позовного провадження. справи інших проваджень розглядаються вже за загальними правилами позовного провадження з урахуванням винятків та доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

І. ПИТАННЯ ПОЗОВ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

У разі порушення, невизнання або оспорування права особи вона може звернутися до суду за захистом свого права та інтересу (ст. 4 ЦПК). Крім того, процесуальне законодавство України передбачає можливість звернення до суду широкому колу суб'єктів з метою захисту інтересів інших осіб або інтересів невизначеного кола осіб.

Реалізація права на судовий захист передбачає три основні складові частини: право на звернення до суду, право на пред'явлення позову, право на судові рішення (задоволення позову).

Право на звернення до суду гарантовано Конституцією України та закріплене у ст. 4 ЦПК України. Відмова від права на звернення до суду є недійсною. Звернення до суду в позовному провадженні оформляється позовною заявою відповідно до вимог, встановлених законом.

Право на звернення до суду нерозривно пов'язане із *правом на пред'явлення позову*, що є процесуальною гарантією подання до суду позовної заяви, де вона реєструється і передається судді в порядку черговості. Якщо позовну заяву складено належним чином і прийнято до розгляду, суддя відкриває провадження у справі.

Захист прав, свобод та інтересів усім суб'єктам правовідносин гарантується незалежним і неупередженим судом. Процесуальне законодавство покладає на суд обов'язок всебічно, повно та об'єктивно розглянути обставини справи і ухвалити в ній *судове рішення* у відповідності з нормами матеріального і процесуального закону.

Розгляд позовних вимог здійснюється в порядку, визначеному процесуальним законом, – у позовному провадженні, – який забезпечує правові гарантії вирішення спору, рівність процесуальних прав і обов’язків сторін.

Позовне провадження – це вид провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних відносин.

Позовна форма захисту цивільного права та інтересу передбачає, як правило, три критерії:

1. матеріально-правовий інтерес (вимогу), що впливає із факту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права;
2. наявність спору про право;
3. участь у спорі сторін (позивача і відповідача) із протилежними інтересами.

Позов складається з трьох елементів: *предмета позову, підстави позову, змісту позову*.

В основі *процесуально-правової класифікації позовів на види* лежить процесуально-правова ознака, а саме: за способом процесуального захисту; за матеріально-правовою належністю правовідносин.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки слід зазначити, що розгляд позовних вимог здійснюється в порядку, визначеному процесуальним законом, – у позовному провадженні, – який забезпечує правові гарантії вирішення спору, рівність процесуальних прав і обов’язків сторін.

Позовне провадження – це вид провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних відносин.

Позовна форма захисту цивільного права та інтересу передбачає, як правило, три критерії:

- 1) матеріально-правовий інтерес (вимогу), що впливає із факту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права;
- 2) наявність спору про право;
- 3) участь у спорі сторін (позивача і відповідача) із протилежними інтересами.

Отже, наявність спору про право цивільне визначає характерну рису позовного провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача, спір між якими повинен вирішити суд.

II. ПИТАННЯ

ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ; ПРАВО НА ПОЗОВ; ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, у цивільному судочинстві у справах позовного провадження трансформовано у право на позов.

Право на позов – це право особи на звернення до суду у визначеному процесуальному порядку за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

У понятті права на позов відображені дві його нерозривні сторони: *матеріально-правова* – вимоги позивача до відповідача (предмет позову) і *процесуально-правова* – вимога до суду про захист права.

Для відкриття провадження у справі необхідним є пред'явлення позовної заяви до суду і прийняття її судом (ст. 184 ЦПК).

Для **реалізації права на пред'явлення позову** необхідна наявність ряду **передумов**. Вони залежать від об'єктивних якостей особи, яка звертається до суду і характеру справи. Виходячи з цього, їх можна розділити на *суб'єктивні* та *об'єктивні*.

Для відкриття позовного провадження необхідно, щоб була подана позовна заява і вона була прийнята судом (ст. 184 ЦПК). Безпідставна відмова в прийнятті заяви є відмовою у здійсненні правосуддя, яка є недопустимою. Ухвала про відмову у відкритті провадження у справі може бути оскаржена (ч. 4 ст. 186 ЦПК).

Питання про прийняття заяви і відкриття провадження у справі повинно бути вирішене судом протягом 5 днів з дня надходження позовної заяви або заяви про усунення недоліків до суду (ч. 1 ст. 187 ЦПК). Про відкриття провадження у справі суддя постановляє ухвалу.

Також на стадії відкриття провадження у справі суддя може постановити *ухвали про залишення позовної заяви без руху, повернення заяви, відмову у відкритті провадження у справі*, що впливають на подальший розвиток процесу у справі.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином слід зазначити, що право на позов – це право особи на звернення до суду у визначеному процесуальному порядку за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Право на пред'явлення позову – це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності щодо здійснення правосуддя у цивільних справах. Це надана і забезпечена заінтересованим особам можливість звернутися до суду першої інстанції з вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів⁵.

Право на задоволення позову – це право на одержання захисту, право на позитивне вирішення справи.

Для відкриття провадження у справі необхідним є пред'явлення позовної заяви до суду і прийняття її судом. Процесуальними наслідками реалізації

⁵ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 331.

права на пред'явлення позову є виникнення судової діяльності із здійснення правосуддя у цивільній справі і ухвалення рішення суду як результат цієї діяльності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Слід зауважити щодо значення позовного провадження, отже воно зумовлюється тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями поширюється саме на справи позовного провадження. Справи інших проваджень розглядаються вже за загальними правилами позовного провадження з урахуванням винятків та доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

У даній лекції також розглянуті такі стадії цивільного процесу як відкриття провадження у справі і провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначених стадіях.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: позов; позовна вимога; елементи позову: предмет, підстава, зміст; види позовів; умови реалізації права на пред'явлення позову; наявність спору про право цивільне; віднесення правової вимоги позивача на розгляд суду; процесуальна форми вираження позову; об'єднання і роз'єднання позовів, забезпечення позову, позов про присудження, позов про визнання, зустрічний позов, зміни в позовному спорі; регресний позов; заперечення проти позову.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття права на судовий захист в суді першої інстанції ;
- реалізацію права на судовий захист;
- поняття, елементи та види позову;
- форма і зміст позовної заяви;
- залишення позовної заяви без руху;
- порядок відкриття провадження по справі.

Вміти:

- складати позовні заяви;
- виконувати вимоги ухвали суду про залишення заяви без руху;
- ефективно визначати предмет, підстави, зміст позову.

ТЕМА № 7. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДОСУДОВОГО РОЗГЛЯДУ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Завдання та зміст стадії підготовки справи до судового розгляду – підготовчого провадження.
2. Процесуальний порядок підготовчого провадження. Підготовче засідання.
3. Судові виклики і повідомлення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханик-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.
5. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 р. № 7. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04>. (Дата звернення 26.08.2023).
6. Про судову практику в справах про виключення майна з опису: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 17.08.1976 р. № 6. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-76>. (Дата звернення 26.08.2023).
7. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>. (Дата звернення 26.08.2023).

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

розкриття основних положень, що регламентують право на звернення до суду заінтересованої особи за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Згідно ч. 3 ст. 4 ЦПК неприпустима відмова від права на звернення до суду за захистом.

ВСТУП

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається спір про право

цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

У даній лекції будуть також розглянуті така стадія цивільного процесу як провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії.

І. ПИТАННЯ

ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ –ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Підготовче провадження є самостійною та обов'язковою стадією цивільного процесу, яка врегульована нормами гл. 3 розділу III ЦПК.

Метою зазначеної стадії є сприяння охороні прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом створення умов для забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи та ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

Метою обумовлені **завдання** підготовчого провадження (ст. 189 ЦПК), якими є:

- 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
- 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- 4) вирішення відводів;
- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного та безперешкодного розгляду справи по суті.

Зазначені завдання виконуються здійсненням комплексу процесуальних дій судді та інших учасників процесу, що складають **зміст** підготовчого провадження.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що підготовче провадження – це обов'язкова стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямованих на

з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду та на забезпечення своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи.

Процесуальні дії, що складають зміст стадії підготовки справи до судового розгляду, за суб'єктом здійснення поділяють на три групи:

- 1) процесуальні дії судді з підготовки справи;
- 2) процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі;
- 3) процесуальні дії осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.

Процесуальні дії судді з підготовки справи до судового розгляду: суддя призначає підготовче засідання і веде його. Він ухвалює судові рішення у разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення між сторонами мирової угоди. Суддя здійснює процесуальні дії з підготовки справи до судового розгляду, передбачені ст. 197 ЦПК.

II ПИТАННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПІДГОТОВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПІДГОТОВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Підготовче провадження у цивільній справі починається після відкриття провадження у справі. На суд покладено обов'язок невідкладно надіслати учасникам справи, а також іншим особам, якщо від них витребовуються докази, ухвали про відкриття провадження у справі.

Процесуальні дії, що складають зміст стадії підготовчого провадження, вчиняються переважно у підготовчому засіданні, яке проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи і є обов'язковим для кожної справи, яка розглядається за правилами загального позовного провадження.

Підготовче засідання повинно бути розпочате не пізніше ніж через 30 днів з дня відкриття провадження у справі (ч. 2 ст. 196 ЦПК).

У ст. 197 ЦПК містяться вказівки на найважливіші процесуальні дії, які повинні бути вчинені суддею на підготовчому засіданні. Разом з тим, цей перелік процесуальних дій не є вичерпним і визначається конкретними особливостями тієї чи іншої цивільної справи.

Після закінчення підготовчого засідання, суд постановляє ухвалу про:

- залишення позовної заяви без розгляду;
- закриття провадження у справі;
- закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, у підготовчому засіданні позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій. У разі відмови

позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, а у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову.

ІІІ. ПИТАННЯ СУДОВІ ВИКЛИКИ І ПОВІДОМЛЕННЯ

Про призначений день судового засідання з розгляду справи суд зобов'язаний своєчасно повідомити осіб, які беруть участь у ній, та інших учасників процесу, щоб надати їм можливість належно підготуватися до участі у справі. Для цього використовуються судові виклики і повідомлення, які проводяться повістками (гл. 7 розділу І ЦПК).

Судовий виклик – це вимога з'явитися до суду, яка адресується тим учасникам цивільного процесу, які зобов'язані з'явитися. Такий виклик здійснюється судовими повістками про виклик.

Судові повідомлення здійснюються судовими повістками-повідомленнями.

Судові повістки про виклик у суд надсилаються учасникам процесу, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою, на електронну адресу. Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді, але не пізніше ніж за 5 днів до судового засідання.

За формою повістка про виклик у суд – письмова, а за змістом повинна відповідати ст. 129 ЦПК.

Судове повідомлення – це інформування осіб, які беруть участь у справі, про вчинення процесуальних дій, в яких участь цих осіб не є обов'язковою. Повідомляються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, адже їх явка до суду, як правило, є правом, а не обов'язком.

Судові повістки-повідомлення надсилаються судом особам, які беруть участь у справі, з приводу вчинення процесуальних дій, в яких участь цих осіб не є обов'язковою.

Судова повістка-повідомлення повинна бути вручена завчасно (ч. 5 ст. 128 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що судовий виклик – це вимога з'явитися до суду, яка адресується тим учасникам цивільного процесу, які зобов'язані з'явитися.

Судові повістки про виклик у суд надсилаються особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою. Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб

особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді, але не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

У попередньому судовому засіданні позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій. У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, а у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: заперечення відповідача проти позову; підготовче засідання; відмова від позову; мирова угода; визнання позову; забезпечення позову; забезпечення доказів; витребування доказів; судові доручення; призначення експертизи; судовий виклик, судове повідомлення; повноваження суду; процесуальні права і обов'язки сторін; призначення справи до розгляду.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- порядок підготовчого провадження;
- процесуальні дії судді у підготовчому провадженні;
- поняття судового доручення;
- порядок призначення експертиз;
- порядок вручення судових повісток і повідомлень;
- виклик свідка.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заяви, мирову угоду, уточнення);
- застосовувати способи забезпечення доказів;
- визначати порядок витребування доказів.

ТЕМА № 8. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ. СУДОВІ РІШЕННЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права і стадія цивільного процесу.
2. Судове засідання – процесуальна форма розгляду цивільних справ. Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ: Фіксування цивільного процесу.
3. Поняття і види судових рішень. Рішення суду, їх класифікація. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.
4. Ухвали суду першої інстанції.
5. Заочний розгляд справи. Заочне рішення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер. Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

з'ясування змісту і значення таких процесуальних інститутів і засобів цивільного процесу, як судове засідання, форма і зміст процесуальних документів, вимоги, яким має задовольняти судове рішення, набуття судовим рішенням властивостей акта правосуддя та ін. Відповідно до мети, завдання вивчення теми полягає у засвоєнні здобувачами вищої освіти основоположних інститутів цивільного процесуального права та їх значення у здійсненні правосуддя.

ВСТУП

Законодавство України проголошує і гарантує широке коло прав і свобод для всіх громадян держави. Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист. Важливим аспектом даного питання є визначення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції. У лекції буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії, її зміст і значення у здійсненні правосуддя.

Предметом вивчення даної теми є розгляд цивільної справи у суді першої інстанції як інституту цивільного процесуального права і як стадії цивільного процесу.

І. ПИТАННЯ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА І СТАДІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Судовий розгляд можна розглядати як інститут цивільного процесуального права і як стадію цивільного процесу.

Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права – це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення цивільно-правових спорів.

Судовий розгляд як стадія цивільного процесу – це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору по суті.

Судовий розгляд є обов’язковою стадією процесу у справі.

Цивільні справи розглядаються та вирішуються судом першої інстанції протягом трьох місяців з дня відкриття провадження у справі (ст. 210 ЦПК).

Судове засідання є процесуальною формою судового розгляду. Судове засідання також є процесуальною формою розгляду справ в апеляційному суді та касаційній інстанції і перегляду рішень та ухвал, що набрали законної сили, у зв’язку з нововиявленими і винятковими обставинами.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, розглянувши питання щодо судового розгляду цивільної справи, слід зазначити, що судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права – це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення цивільно-правових спорів.

Судовий розгляд як стадія цивільного процесу – це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору по суті.

ІІ ПИТАННЯ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ – ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ. УСКЛАДНЕННЯ У ХОДІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ. ФІКСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов’язковим повідомленням учасників справи. Судове засідання проводиться в

спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі судових засідань (ч. 4 ст. 211 ЦПК).

Справа розглядається одним і тим самим складом суду. У разі заміни одного із суддів під час судового розгляду справа розглядається спочатку, крім випадків, встановлених ЦПК (ч. 2 ст. 213 ЦПК).

Під час одноособового розгляду справи в суді першої інстанції головуючим є суддя, який розглядає справу.

ЦПК закріплено особливі правила відкриття судового засідання та його проведення, звернення учасників процесу до судді (суддів), ухвалення та проголошення судових рішень. До осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню правосуддя, головуючий застосовує заходи процесуального примусу, передбачені ст. 144 ЦПК.

Судове засідання з розгляду цивільної справи складається з чотирьох частин: 1) підготовча (відкриття); 2) розгляд справи по суті – дослідження обставин справи і перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) ухвалення і проголошення рішення.

У ході судового розгляду цивільної справи можуть виникати обставини суб'єктивного і об'єктивного характеру, які ускладнюють або унеможливають її подальший розгляд.

Про кожну окрему процесуальну дію, проведену поза судовим засіданням, складається *протокол* (ст. 248 ЦПК), який є процесуальним документом, у якому зазначається порядок та результат вчинення відповідної процесуальної дії. При складанні протоколу можуть застосовуватися технічні засоби (ст. 247 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням учасників процесу.

Судове засідання з розгляду цивільної справи складається з чотирьох частин: 1) підготовча; 2) розгляд справи по суті – дослідження обставин справи і перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) ухвалення і проголошення рішення.

Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання. Технічне фіксування судового процесу провадиться згідно з правилами, встановленими Цивільним процесуальним кодексом України.

Зроблений судом технічний запис є офіційним записом судового засідання. Носій інформації, на який здійснюється технічний запис судового засідання (касета, дискета тощо), є додатком до протоколу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи (ст. 247 ЦПК).

ІІІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ. РІШЕННЯ СУДУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

При розгляді і вирішенні цивільних справ суд постановляє **судові рішення**, які викладаються у таких формах – *ухвали, рішення, постанови* і судові накази (ч. 1 ст. 258 ЦПК).

Значення судових рішень полягає в тому, що вони закріплюють владні повноваження суду щодо усіх питань розгляду та вирішення цивільної справи у суді.

Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду у випадках, встановлених ЦПК, вирішуються судом шляхом *постановлення ухвал* (ч. 2 ст. 258 ЦПК). Усі питання цивільного процесу, не пов'язані з вирішенням справи по суті, розв'язуються ухвалами суду. Вони стосуються, окрім зазначеного, руху справи у всіх стадіях процесу, забезпечення доказового матеріалу тощо.

Судовий розгляд закінчується *ухваленням рішення суду* (ч. 3 ст. 258 ЦПК), а у випадках, передбачених законом – постановленням ухвали чи видачею судового наказу. Рішенням суду завершується судовий розгляд цивільної справи по суті, дається відповідь на матеріально-правову вимогу позивача, пред'явлену до суду.

Роз'яснення рішення суду (ст. 271 ЦПК) є актуальним тоді, коли його зміст викладено нечітко, рішення є незрозумілим для осіб, які брали участь у справі, або для державного виконавця, що викликає труднощі або неможливість виконання.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, рішення суду є цивільним процесуальним актом, який підсумовує діяльність суду першої інстанції з розгляду та вирішення справи по суті.

Залежно від способу захисту права і правових наслідків, які вони викликають, судові рішення (як і позови) поділяють на види: про присудження, про визнання, конститутивні.

Рішення суду можуть бути поділені залежно від обсягу вирішених ними питань на основні (завершальні) і додаткові.

Визначення ЦПК процедури перегляду судових рішень в апеляційній і касаційній інстанціях як проваджень обумовлює ще й таку класифікацію рішень суду: рішення суду першої інстанції; рішення, ухвалені апеляційним судом; рішення, ухвалені судом касаційної інстанції.

IV. ПИТАННЯ УХВАЛИ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ухвали суду – це постанови суду, якими вирішуються лише окремі питання, поставлені перед судом в заявах і клопотаннях осіб, які беруть участь у справі, чи питання, які виникли в процесі відкриття, розвитку і припинення судочинства із справи. Ухвалами суду вирішуються також питання, спрямовані на створення належних умов для всебічного, повного і об'єктивного розгляду

та вирішення справи, реалізацію і захист процесуальних прав суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Класифікувати ухвали суду можна за такими ознаками.

1. *За суб'єктивною ознакою:*

а) *одноособові* – виносяться суддею одноособово головним чином з питань руху справи;

б) *колегіальні* – виносяться судом при колегіальному розгляді справи з питань руху чи припинення розгляду справи без винесення рішення.

2. *За стадіями:*

а) *ухвали, які постановляються при відкритті провадження у справі;*

б) *ухвали, які постановляються у стадії підготовки справи до судового розгляду;*

в) *ухвали, які постановляються у ході судового засідання та після ухвалення рішення суду.*

3. *За процесуальною формою:*

а) *протокольні;*

б) *самостійні.*

Особливим видом ухвал є *окремі ухвали* (ст. 262 ЦПК), які постановляються у випадках, якщо суд під час розгляду справи виявив порушення закону або недоліки в діяльності юридичної особи, державних чи інших органів, інших осіб і встановив причини та умови, що сприяли вчиненню порушення.

Ухвали суду, які оформляються окремим процесуальним документом.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення.

Зміст *ухвали суду, що постановляється як окремий документ*, відповідно до ст.210 ЦПК, складається з: *вступної частини, описової частини, мотивувальної частини, резолютивної частини.*

Ухвала, яка постановляється судом не виходячи до нарадчої кімнати, повинна містити мотивувальну і резолютивну частини.

Якщо ухвала має силу виконавчого документа і підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень (наприклад, ухвала про визнання мирової угоди, про забезпечення позову та ін.), така ухвала оформлюється з урахуванням вимог, встановлених ст. 19 Закону України “Про виконавче провадження”.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши питання щодо поняття та класифікації ухвал суду, зазначимо, що їх можна класифікувати за такими ознаками: За суб'єктивною ознакою: а) одноособові; б) колегіальні. За стадіями: а) ухвали, які постановляються при відкритті провадження у справі; б) ухвали, які постановляються у підготовчому провадженні; в) ухвали, які постановляються у ході судового засідання та після ухвалення рішення суду. За процесуальною формою: а) протокольні; б) самостійні.

V. ПИТАННЯ

ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ. ЗАОЧНЕ РІШЕННЯ

З метою розширення судового захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в цивільному процесі, а також усунення можливості зловживання суб'єктивними процесуальними правами і встановлення певної відповідальності за їх зловживання ЦПК введено *інститут заочного розгляду справи* (гл. 11 розділу III ЦПК).

Отже, для усунення таких негативних явищ як неявка відповідача у судові засідання і пов'язане з цим затягування процесу у справі цивільний процесуальний закон допускає *заочний розгляд справи*. Заочним такий розгляд є для відповідача, оскільки позивач при розгляді справи має бути присутній у судовому засіданні. Заочний розгляд справи і ухвалення заочного рішення є *процесуальним наслідком неявки відповідача у судові засідання*, якщо суд не має відомостей про причину неявки відповідача, повідомленого належним чином, або причину неявки буде визнано судом неповажною (ст. 280 ЦПК).

Заочний розгляд справи (ст. 280-289 ЦПК) – *це форма судового розгляду цивільної справи за відсутності відповідача, який не з'явився до суду без поважних причин, з наданням йому права звернутися із заявою про перегляд рішення по справі судом, який його ухвалив.*

Процесуальний закон передбачає наявність *чотирьох умов для заочного розгляду справи*: 1) неявка відповідача; 2) належне його повідомлення; 3) відсутність поважних причин неявки; 4) згода позивача⁶.

ВИСНОВКИ З П'ЯТОГО ПИТАННЯ:

Розглянувши питання щодо заочного розгляду справи судом, слід виокремити, що заочний розгляд справи і ухвалення заочного рішення є процесуальним наслідком неявки відповідача у судові засідання, якщо суд не має відомостей про причину неявки відповідача, повідомленого належним чином, або причину неявки буде визнано судом неповажною (ст. 280 ЦПК).

Заочний розгляд справи (ст. 280-289 ЦПК) – *це форма судового розгляду цивільної справи за відсутності відповідача, який не з'явився до суду без поважних причин, з наданням йому права звернутися із заявою про перегляд рішення по справі судом, який його ухвалив.*

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Підсумовуючи сказане, необхідно наголосити на значенні позовного провадження як виду провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне і який зумовлюється тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями, поширюється саме на справи позовного провадження. Справи ж інших проваджень розглядаються вже за загальними

⁶Луспенник Д.Д. Застосування ЦК і ЦПК України в судовій практиці. – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 319.

правилами позовного провадження з урахуванням винятків і доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

У лекції було висвітлено поняття і значення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції, а також порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії. У лекції були також з'ясовані зміст і значення процесуальних інститутів судового засідання, судових рішень, рішень суду, набуття рішенням властивостей акта правосуддя та ін. Необхідно підкреслити їх важливість для ефективного здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять курсанти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права і стадія цивільного процесу; судове засідання; ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.

Після вивчення теми курсанти повинні:

Знати:

- значення та зміст стадії судового розгляду цивільних справ;
- порядок дослідження доказів;
- заходи що застосовуються до порушників у судовому засіданні за участю працівників Національної поліції;
- ускладнення в процесі судового розгляду цивільних справ;
- порядок проголошення та зміст судового рішення.
- форму та зміст судового рішення;
- виправлення опісок і арифметичних помилок в судовому рішенні;
- ухвалення додаткового рішення;
- роз'яснення рішення суду;

Вміти:

- складати процесуальні документи (судове рішення, ухвали суду, заяви);
- застосовувати норми закону при виконанні санкцій суду за участю працівників Національної поліції в цивільному процесі.
- складати процесуальні документи (судове рішення, ухвали суду,);
- визначати строк набуття судовим рішенням законної сили;
- визначати строк набуття законної сили ухвали суду.

ТЕМА № 9. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ. ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЙ:

1. Поняття та особливості наказного провадження. Розгляд справ у порядку наказного провадження.
2. Судовий наказ. Скасування судового наказу.
3. Загальна характеристика окремого провадження у цивільному судочинстві. Порядок розгляду справ окремого провадження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинюк, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинюка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер. Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.

МЕТА ЛЕКЦІЙ:

вивчення основних положень наказного та окремого провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

ВСТУП

Судочинство в кожній цивільній справі являє собою послідовне виконання процесуальних дій, які здійснюються судом та іншими учасниками процесу у встановленому процесуальному порядку, визначеному нормами цивільного процесуального права. Такий жорсткий та формалізований регламент, встановлений цивільним процесуальним законом, забезпечує об'єктивність суду, дає можливість всебічно дослідити обставини справи й гарантує ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Однак застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог невикордане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного провадження (розділ III

ЦПК). Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному провадженні) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

І ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. РОЗГЛЯД СПРАВ У ПОРЯДКУ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наказне провадження – це спрощений вид провадження у справах за вимогами, які мають очевидно достовірний характер. Наказне провадження може бути порушене лише за документально підтвердженими і безспірними вимогами, передбаченими ст. 161 ЦПК.

Наказне провадження є самостійним видом судочинства в суді першої інстанції. Йому притаманні певні особливості, якими є: обмежене коло вимог, відносно яких таке провадження допустиме; склад учасників; непередбаченість судового засідання і фіксування ходу провадження; порядок розгляду заяв і видачі судового наказу; набрання судовим наказом законної сили; скасування судового наказу судом, який його видав.

Предметом розгляду у справах наказного провадження є зазначені у ст. 161 ЦПК вимоги: 1) про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати та середнього заробітку за час затримки розрахунку; 2) про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника; 3) про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості; 4) про стягнення аліментів у визначених законом розмірах; 5) повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів; 6) про стягнення заборгованості за договором.

Особами, які беруть участь у справі, у наказному провадженні є заявник та заінтересовані особи, а також їхні представники. Стягувачем і боржником можуть бути як фізичні так і юридичні особи.

Судовий наказ, як і рішення суду, є кінцевим актом реалізації норм процесуального і матеріального права, завдань цивільного судочинства.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, наказне провадження може бути порушене лише за наявності достовірних фактів порушення встановлених законодавством норм або вимог. Перелік таких вимог є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. У зв'язку з тим, що судовий наказ водночас є судовим рішенням і виконавчим документом, він, відповідно, підлягає виконанню за правилами, встановленими законодавством про виконавче провадження.

Наказне провадження характеризується ознаками спрощеності судових процедур до яких можна віднести:

- одноособовий розгляд заяви суддею;
- розгляд справи на підставі письмових документів;
- видача судового наказу без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їхніх пояснень;
- відсутність позовної форми захисту права (неможливим є пред'явлення зустрічної вимоги боржника);
- відсутність судового доказування у повному обсязі;
- скорочені строки розгляду і вирішення справи;
- спрощений зміст судового наказу;
- скасування судового наказу судом тієї ж інстанції.

II ПИТАННЯ СУДОВИЙ НАКАЗ

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 161 Цивільного процесуального кодексу.

Судовий наказ може бути видано, якщо: 1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; 2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника тощо. Судовий наказ може бути видано і в інших випадках, встановлених законом. Отже, всі зазначені обставини свідчать, що судовий наказ видається лише при відсутності спору. Якщо із заяви і поданих документів вбачається спір про право або іншою стороною оспорується правочин, у такому разі наявний спір про право, який має розглядатися за правилами позовного провадження.

Вимоги щодо **форми і змісту судового наказу** викладені у ст. 168 ЦПК.

Судовий наказ складається і підписується суддею у *двох примірниках*, один з яких залишається у справі, а другий надсилається стягувачу після набрання ним законної сили (ч. 3 ст. 168 ЦПК).

Після видачі судового наказу суд не пізніше наступного дня надсилає його *копію* боржникові на електронну адресу або рекомендованим листом із повідомленням (ч. 1 ст. 169 ЦПК).

У разі ненадходження заяви від боржника протягом **5 днів** після закінчення строку на її подання та за наявності даних про отримання боржником копії наказу **судовий наказ набирає законної сили** і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання (ст. 172 ЦПК).

Судовий наказ не може бути оскаржений в апеляційному чи касаційному порядку, оскільки це не відповідає суті та змісту наказного провадження як провадження спрощеної процедури. Натомість ухвали суду про відстрочку, розстрочку виконання судового наказу та інші ухвали можуть бути оскаржені за загальними правилами ЦПК.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Судовий наказ складається і підписується суддею у *двох примірниках*, один з яких залишається у справі, а другий надсилається стягувачу після набрання ним законної сили (ч. 3 ст. 168 ЦПК України).

У разі ненадходження заяви від боржника протягом *5 днів* після закінчення строку на її подання та за наявності даних про отримання боржником копії наказу **судовий наказ набирає законної сили** і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання (ст. 172 ЦПК України).

ІІІ ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СУДОМ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Окреме провадження становить самостійний вид непозовного цивільного судочинства, що регулюються розділом IV (статтями 293 - 350-8 ЦПК).

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 293 ЦПК).

У порядку окремого провадження, відповідно до ч. 2 ст. 293 ЦПК, суд розглядає справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;
- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;
- 11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження вирішуються також справи, зазначені ч. 3 ст. 293 ЦПК, особливості розгляду яких визначені іншими актами законодавства.

Окреме провадження має свої **характерні риси і особливості**.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

У другому питанні було розглянуто деякі категорії справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, але слід звернути увагу на те, що норми ЦПК надають ширший їх перелік, що ви маєте розглянути самостійно.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог не виправдане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. Новим ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного або окремого провадження. Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному та окремому провадженнях) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

Предметом вивчення даної теми стало наказне провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судовий наказ, видача судового наказу, вимоги до судового наказу.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- форму та зміст судового рішення;
- виправлення описок і арифметичних помилок в судовому рішенні;
- ухвалення додаткового рішення;
- роз'яснення рішення суду;
- відмінність ухвали суду від рішення суду;
- особливості постановлення заочного рішення по справі.
- справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження;
- процесуальні засоби відкриття в суді справ окремого провадження ;
- процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження;
- процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження.

Вміти:

- складати процесуальні документи (судовий наказ,заяви);
- визначати строк набуття судовим наказом законної сили;
- визначати підстави винесення судового наказу.
- складати процесуальні документи (заяви, ухвали суду,);

- визначити діяльність Національної поліції у порядку визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.

ТЕМА № 10. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ. КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика апеляційного провадження. Підготовка і розгляд справи апеляційним судом. Повноваження суду апеляційної інстанції.
2. Касаційне провадження: загальна характеристика. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Відкриття касаційного провадження. Підготовка касаційного розгляду справи і порядок її розгляду.
3. Провадження по перегляду судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільне процесуальне право України: Підручник / М.М. Ясинок, М.П. Курило, О.В. Кіріяк, О.О. Кармаза, С.І. Запара та ін.; За заг. Ред.. д.ю.н., проф. М.М. Ясинка. Київ, 2016. 576 с.
2. Цивільне право та процес: навчальний посібник. Авт. кол. (кер.Коваленко А.В.) Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ, 2018. 128 с.
3. Цивільний процес України: Навч. посібник для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів / І.О. Ізарова, Р.Ю. Ханік-Посполітак. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.
4. Зразки процесуальних документів в цивільних справах: посібник / В.Я. Бойко. Київ: ВД «Дакор», 2018. 252 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

опанування основними положеннями здійснення апеляційного провадження, касаційного провадження та перегляду судових рішень Верховним судом України, загальної характеристики апеляційного та касаційного провадження. Визначення правового становища суб'єктів права апеляційного та касаційного оскарження. З'ясувати процесуальний порядок реалізації права апеляційного та касаційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції.

Визначення основних правил та положень щодо підготовки справи до розгляду у Верховному Суді та порядку розгляду справи Верховним Судом. Повноваження Верховного Суду. Постанова Верховного Суду України про задоволення заяви. Постанова Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви. Повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення. Обов'язковість судових рішень Верховного Суду. Підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.

ВСТУП

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від всебічного розгляду і вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного

законодавства. Досягнення такої мети забезпечується цивільними процесуальними гарантіями, серед яких велике значення має функціонування у цивільному судочинстві України апеляційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал, що не набрали законної сили, і касаційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного оскарження судові рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості з різних причин, зокрема таких, що не залежать від сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ще ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

До них належить перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі названих інститутів цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І. ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Суть апеляції полягає в новому (повторному) розгляді й перевирішенні справи судом апеляційної інстанції. Апеляційне оскарження і перевірка рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності (законної сили), є процесуальною гарантією захисту прав, свобод та інтересів сторін, інших осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки.

Отже, ***апеляційне провадження*** – це механізм перевірки законності та обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили. Апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ, що забезпечує правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права.

Характерні риси апеляційного провадження:

- 1) апеляція подається на рішення, ухвалу суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- 2) цивільна справа у зв'язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищого рівня – апеляційного суду;

3) подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права та (або) порушенням процесуальних норм;

4) апеляційний суд при розгляді справи вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як юридичну, так і фактичну сторони справи, у тому ж обсязі, що й суд першої інстанції;

5) апеляційний суд здійснює розгляд справи у відповідних межах.

Правом апеляційного оскарження наділені сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки (ч. 1 ст. 352 ЦПК).

Реалізація права апеляційного оскарження обумовлена встановленими ст. 354 ЦПК *процесуальними строками*.

Процесуальний порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції провадиться за правилами, встановленими для розгляду справ у суді першої інстанції, з винятками і доповненнями, встановленими главою 1 розділу V ЦПК.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом **тридцяти днів**, а на ухвалу суду - **протягом п'ятнадцяти днів** з дня його (її) проголошення.

Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

Апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції має бути розглянута протягом шістдесяти днів із дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження, а апеляційна скарга на ухвалу суду першої інстанції - протягом тридцяти днів з дня постановлення ухвали про відкриття апеляційного провадження.

У виняткових випадках за клопотанням сторони з урахуванням особливостей розгляду справи суд апеляційної інстанції може продовжити строк розгляду справи, але не більш як на п'ятнадцять днів, про що постановляє відповідну ухвалу (ст. 371 ЦПК).

Отже, підготовку справи до розгляду апеляційним судом провадить суддя-доповідач. Для цього він вчиняє такі процесуальні дії: 1) з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі; 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами та іншими особами; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи.

Питання про відкриття апеляційного провадження у справі вирішується не пізніше п'яти днів з дня надходження апеляційної скарги або заяви про усунення недоліків.

Справа розглядається судом апеляційної інстанції за правилами, встановленими для розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, з особливостями, встановленими главою 1 розділу V ЦПК.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ, що забезпечує правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права.

Апеляційна скарга на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду - протягом п'ятнадцяти днів з дня його (її) проголошення.

Апеляційна скарга подається безпосередньо до суду апеляційної інстанції.

II. ПИТАННЯ

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Касація (від лат. “cassatio” – скасування, знищення) – це спосіб оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції, які були предметом розгляду у апеляційному порядку, у зв'язку з порушенням матеріального і процесуального закону, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

Суть касаційного провадження – полягає в тому, що суд касаційної інстанції за скаргою осіб, які беруть участь у справі, та осіб, які не брали участі у справі, щодо яких суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, перевіряє законність рішень і ухвал суду першої інстанції, їх відповідність нормам матеріального права, що були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал апеляційного суду з метою захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій.

Розгляд справ у касаційній інстанції здійснюється колегією у складі не менше трьох суддів.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Суб'єктами права касаційного оскарження є сторони та інші учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки (ч. 1 ст. 389 ЦПК).

Судом касаційної інстанції у цивільних справах є Верховний Суд.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пункті 1 частини першої ст. 389 ЦПК, є неправильне застосування судом норм

матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно у таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами першою, третьою статті 411 ЦПК.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у пунктах 2, 3 частини першої ст. 389 ЦПК, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Касаційна скарга на судові рішення подається **протягом тридцяти днів з дня його проголошення** (ст. 390 ЦПК).

Якщо в судовому засіданні було оголошено лише вступну та резолютивну частини судового рішення, або у разі розгляду справи (вирішення питання) без повідомлення (виклику) учасників справи, зазначений строк обчислюється з дня складення повного судового рішення.

Учасник справи, якому повне судові рішення не було вручено у день його проголошення або складення, має право на поновлення пропущеного строку на касаційне оскарження, якщо касаційна скарга подана протягом тридцяти днів з дня вручення йому такого судового рішення.

Строк на касаційне оскарження може бути також поновлений в разі пропуску з інших поважних причин, крім випадків, зазначених у частині третій статті 394 ЦПК.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Таким чином, право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції – Верховного Суду.

Касаційна скарга на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення.

ІІІ. ПИТАННЯ

ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ АБО ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного провадження судові рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Причини такого стану можуть бути різноманітними і залежати від суду, який розглядав справу. Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є:

- 1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;
- 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі;
- 3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Не є підставою для перегляду рішення суду за нововиявленими обставинами відповідно до ч. 4 ст. 423ЦПК:

- 1) переоцінка доказів, оцінених судом у процесі розгляду справи;
- 2) докази, які не оцінювалися судом, стосовно обставин, що були встановлені судом.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами, правове регулювання якого здійснено статтями 353-360 ЦПК, є процесуальною гарантією, яка забезпечує законність рішень суду касаційної інстанції та захист прав осіб, які беруть участь у справі, і публічних інтересів.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки.

Заява про перегляд судового рішення суду першої інстанції з підстав, визначених частиною другою, пунктами 1, 3 частини третьої статті 423 цього Кодексу, подається до суду, який ухвалив судове рішення.

Заява про перегляд судових рішень судів апеляційної і касаційної інстанцій з підстав, зазначених у частині першій цієї статті, якими змінено або скасовано судове рішення, подається до суду тієї інстанції, яким змінено або ухвалено нове судове рішення. Справи розглядаються Верховним Судом України за правилами, встановленими главами 2 і 3 розділу V ЦПК.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами розглядається судом у судовому засіданні протягом тридцяти днів з дня відкриття провадження за нововиявленими або виключними обставинами (ст. 429 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Підставами для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами є: 1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час

розгляду справи; 2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали законної сили, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення у даній справі; 3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація. Суб'єкти права апеляційного оскарження. Об'єкт апеляційного оскарження. Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду.

Також необхідно звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Суб'єкти права касаційного оскарження. Об'єкт касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Підстави касаційного оскарження. Форма і зміст касаційної скарги. Порядок подання касаційної скарги.

Розглянути ключові поняття теми, такі як: перегляд судових рішень Верховним Судом, строк подання заяви про перегляд судових рішень, право на перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами; заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація;

- ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду;

- форма і зміст апеляційної скарги, строк її подання;

- право касаційного оскарження рішень і ухвал суду та його реалізація;

- порядок подання касаційної скарги;

- строк на касаційне оскарження;

підстави та строк для подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом;

- підготовка справи до розгляду у Верховному Суді;

- порядок розгляду справи Верховним Судом;

- повноваження Верховного Суду;

Вміти:

- складати процесуальні документи (касаційну скаргу);
- визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до касаційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали;
- визначати строк набуття законної сили рішення та ухвали суду касаційної інстанції.
- складати процесуальні документи (апеляційну скаргу);
- визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали.